

УДК 821.131.1-31

П 37

Серія «MAGNUM OPUS»

Піранделло Луїджі

П 37 Старі й молоді / Луїджі Піранделло ; пер. з італ. Мар'яна Прокопович. – Львів : Видавництво «Апріорі», 2025. – 456 с.

ISBN 978-617-629-925-7

Дія роману розгортається на Сицилії у 90-х роках XIX сторіччя, у період відразу після Рисорджименто (об'єднання Італії), в добу економічних негараздів, корупційних скандалів, соціальних повстань і селянських виступів. Сам Піранделло назвав його «сповненим гіркоти, густонаселеним романом, у якому змальована драма мого покоління». Твір пронизаний відчуттям задухи, яка гнітить і старих, і молодих. Перших вважають справжніми винуватцями скандалів, які призвели до розчарування ідеалами, а другі змушені жити в суспільстві, у якому вони не можуть знайти собі місця. Рисорджименто, що розуміється як оновлення нації, не принесло очікуваних результатів, а національна єдність не звільнила від болячок відсталі регіони країни. Ця драма проявляється в романі, сторінка за сторінкою, крізь мозаїку облич і подій.

Українською мовою перекладено вперше.

УДК 821.131.1-31

Переклад зроблено за виданням:

Luigi Pirandello, «I vecchi e i giovani» / Mondadori, Milano, 1992

Co-funded by
the European Union

Фінансується Європейським Союзом. Однак висловлені думки та погляди належать лише автору(ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу або Європейського виконавчого агентства з освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні орган, що надає грант, не несуть за них відповідальності.

All rights reserved
Усі права застережено

© Мар'яна Прокопович, переклад, 2025
© Марія Гумецька, обкладинка, 2025
© Видавництво «Апріорі», 2025

ISBN 978-617-629-925-7

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ перший

Після зливи вночі цей довгий сільський путівець, який весь час зміївся, немов вишукуючи не такі виснажливі підйоми і крутосхили, став непрохідним. Утім, прикрішим за негоду і завдану нею шкоду було не це. Вочевидь, до зусиль будівничих, які зводили тут підмурівки та кріплення, прокладали й споруджували цю дорогу, щоб людям легше було ходити по нерівностях цієї пожолобленої й кривулястої місцевості, ставилися тут зі зневагою і мало не вороже: підпори завалилися, кріплення розсипалися, а поміж руїнами навпростець розбігалися стрімкі стежки. Дощ усе ще накрапав. У блідому світанні вчувався крижаний подих західного вітру; і з кожним його поривом у тих місцях, де краєвид тільки-но випірнув із темних, вологих тіней бурхливої ночі, здавалось, виникало тремтіння. Воно пробігало від оповитого туманом міста на високому пагорбі до узгір'їв, долин та рівнин, усе ще вкритих почорнілою стернею, і аж до моря, каламутного й скуйовдженого. Дощ і вітер немов утілювали завзяття жорстоких небес, що лютували над запустінням цього крайнього узбережжя Сицилії, де височіло мовчазне Джірдженті¹ й скупчилися жалогідні рештки його прадавнього життя; дивно було, як воно вціліло в цій порожнечі часу, без подій, залишене на поталу безпросвітній убогості. Поміж високих загорж з волохатих м'ясистих і покручених опунцій, живошлотів з агави та висохлих куців ожини і потрісканих низьких кам'яних стін подекуди виринали то перекошені стовпи, які підтримували розбиту, іржаву браму, то неоковирні, убогі кашлички, які, нерухомі й самотні, визирали з-під колочого гілля мокрих дерев і,

¹ Назва міста Агрідженто до 1927 року (тут і далі – примітки перекладачки).

замість умиротворення, вселяли сум'яття, адже споруджені вони там були для того, щоб нагадувати подорожнім (переважно селянам і візникам) про їхню віру, хоча ті дуже часто з відкритою чи прихованою люттю демонстрували, що геть забули про неї. Іноді на них сідала якась сумна заблукала пташка, боязко змахуючи мокрим пір'ям; вона приглядалася, але не наважувалась навіть подати свій жалібний голос серед такого убозтва. Натомість свій голос – ще й як! – подавала біла кобила, осідлана кумедним верхівцем у червоних штанях і бірюзовій куртці. Проте при ближчому погляді кобила ця теж виявилася вартою співчуття: стара і втомлена, час від часу вона пирхала, низько поводячи головою, ніби їй більше несила було місити болото на цьому путівці; а вершник, який лагідно підганяв її, навіть у цьому яскравому мундирі бурбонського вояка мав не менш жалюгідний вигляд, ніж його тварина; руки його були червоні, залякли від холоду, а сам він весь зіщулився під вітром і дощем.

– Вперед, Тітіно!

Тим часом китиця його низько посадженого форменого берета бовталася перед ним туди-сюди, у такт з вимученим клусом бідолашної кобили.

Не всі з тих рідкісних перехожих, що мандрували там пішки або тряслись на лінивих віслюках, знали, що князь, дон Іполіто Лаурентано, усамітнівшись ще в 1860 році у своєму маєтку Колімбетра, щоб гордовито засвідчити свою вірність колишньому урядові Королівства Обох Сицилій¹, тримає варту із двадцяти п'яти вояків у бурбонських мундирах. Тож вони, не знаючи, що про це думати, здивовано оберталися й зупинялись, витріщившись на це кумедне видиво, яке з'явилося із розірваної пелени невиразного присмерку.

¹ Назва держави на території Італії, що існувала в 1816–1861 роках і складалася із Сицилії та південної частини Апеннінського півострова зі столицею в Неаполі.

Їдучи повз здивовані погляди цих невігласів, Плачідо Шаралла, капітан цієї варти, попри холод і дощ, від яких він змок і весь тремтів, випрямляв спину, демонструючи військову виправку; коли ж на шляху йому траплялась капличка, чоловік салютував їй по-військовому; далі скошував очі, щоб поглянути на туго підкручені кінчики своїх намащених жиром рідких чорних вусиків (кляті вуса!) під могутнім орлиним носом, і його лагідний заклик до тварини змінювався на владне: «Но! Но!». Тоді смикав за вуздечку і вдаряв кобилу шпорами, на що Тітіна іноді – грім би її побив! – через таку наругу над її старечою повільністю відповідала не вельми пристойними звуками із задньої своєї частини.

Але ці зустрічі, такі втішні для капітана, траплялися дуже рідко. Тепер усі знали про ту варту в Колімбетрі і сміялися з цього або обурювалися.

Папа Римський у Ватикані під охороною швейцарців; дон Іполіто Лаурентано у своєму маєтку під охороною Шаралли і його товаришів!

А Шаралла, який у межах Колімбетри почувався на своєму місці, справжнім капітаном, поза її межами вже не знав, як поводитися, щоб уникнути насмішок і образ.

Хоча б почати з того, що всі понижували його в ранзі, називаючи капралом. Яка дурість! Ганьба! Адже він командував двадцятьма п'ятьма вояками (авжеж, двадцятьма п'ятьма!), і треба було бачити, як навчав їх усіх військових хитроців і показував, як їздити клусом. І потім, зрештою, вибачте, хіба інші дідичі не тримають на своїх землях сторожу в одностроях?

Чесно кажучи, вважати себе всього лиш сторожем бідолашному Шараллі, що походив з «непростого роду» і мав ліцензію вчителя початкових класів та гімнастики, було трохи неприємно. Утім, іноді він неохоче мирився і з цим, щоб не почувти чогось гіршого. Сторож, аякже. Старший над сторожами.

– Капрал?

– Який ще капрал? Хто тут капрал? Я – капітан! То ви визнаєте, що ми – військовий підрозділ?

– Який підрозділ? Навіщо? І чому так одягнені? – Шаралла здвигнув плечима й примружив очі: – Однострій як однострій. Примха Його Ясновельможності, що тут вдієш?

З деякими легковіраами він вдавався до таємничих зізнань: буцімто італійський уряд не схвалював переконань князя, тому – уявіть собі! – вони б там тішились, дізнавшись, що його вбито чи нещадно пограбовано; тому князь, живучи на самоті в сільській місцевості, справді потребував цієї варті, скромним очільником якої був Шаралла. Утім, досі незрозуміло, чому сторожа мусила носити цю огидну уніформу.

– Мов катюги якісь! – бідолашний Шаралла не раз чув цю репліку і з гіркотою думав про те, як легко князеві з такою гідністю й неухильністю зберігати горду поставу протесту, адже він не покидав меж Колімбетри, тоді як йому і його підлеглим доводилося виходити назовні і якимось викручуватись.

Даремно він, розмовляючи з кимось віч-на-віч, присягався всім на світі, що за часів Бурбонів ніколи й нізащо не одягнув би цієї уніформи, адже тоді то був символ тиранії, символ гноблення Батьківщини; і додавав, розмахуючи руками:

– Але тепер, панове, інша справа! Тепер ви на коні... Тому дайте мені спокій! Це мій хліб. Та ви жартуєте?

Йому будь-що намагались зіпсувати кров, вдаючи, ніби не розуміють, що капітана не варто зводити до самого лиш мундира, який він носить, що під цим мундиром такий же чоловік, як і всі інші, змушений у ганебний спосіб заробляти собі на життя. Поглядами, усмішками, виявленням жвавого інтересу до справ інших Шаралла намагався всіляко відвернути увагу від свого одягу; а потім страшенно сердився сам на себе за всі ті викрутаси і всі ті гримаси, які корчив, адже якщо дивитись на цей костюм без упереджень, він був прекрасний – святий Боже! – і дуже йому пасував; тоді в капітані починали ворушитись докори сумління через те, що він змушений вдавати, буцімто йому прикро носити мундир.

Шаралла чув, нібито в Джірдженті якийсь прибулий з континенту «чиновник», бородатий і жовчний, люто розмахуючи руками, публічно заявив, що такого неподобства, такої нахаб-

ності, такої патентованої наруги над славою революції, над урядом, над Вітчизною, над самою цивілізацією не потерпіли б у жодній іншій частині Італії і, можливо, в жодній іншій провінції самої Сицилії, окрім провінції Джірдженті, бо це ж... це ж... – йому забракло слів, і він зробив промовистий жест руками.

Боже милий, звідки ж така зневага, така огида саме до нього, через цю бурбонську уніформу двадцяти п'яти охоронців? Чому все це обурення не сходило на мера, на міських і провінційних радників та депутатів, а також на найпомітніших містян, коли вони наввипередки мчали, виряджені й набундючені, щоб засвідчити свою повагу Його Ясновельможності князю Лаурентано, який приймав їх на віллі, мов той король у своєму палаці? І Шаралла ще не згадав вищого духовенства на чолі з монсеньйором єпископом, якого, як відомо, можна було б вважати природним союзником такого легітиміста, як його ясновельможність.

Шаралла насолоджувався всіма цими візитами, і його аж роздувало від гордоців; ніщо не було для нього більшою втіхою, ніж щоразу ставати струнко й віддавати зброєю честь. Коли приїжджав монсеньйор або ж мер, чатовий гукав з брами сторожу із сусіднього вартового поста, і перше привітання відбувалось там – за всією формою, з елегантним брязкотом зброї, піднятої й різко опущеної вниз; друге привітання проходило під колонами зовнішнього вестибюля вілли, за покликком іншого вартового біля входу. Порівняно з платнею, роботи було так мало, що і він і його люди мусили думати, що робити, повсюди шукаючи приводу до якихсь дій; і одним з найсерйозніших їхніх обов'язків були саме ці військові привітання, які чудово допомагали розвіяти почуття приниження від того, що від них, так гарно одягнених, нема зовсім ніякої користі.

Зрештою, маючи таких покровителів, Шаралла міг би посміятися з кпинів простолюдців, якби, як і всі марнославні люди, не прагнув, щоб усі його помічали й зустрічали люб'язно і прихильно. Та й легковажити кпинами він не вмів, адже вони завдавали йому не таких вже малих прикросців з іншої причини.

Округою ходили чутки – і вони з дня у день ставали дедалі переконливішими, – що всі робітники великих міст Сицилії, а також селяни і гірники із сірчаних копалень, розташованих біля великих селищ в глибині острова, хочуть об'єднатися в осередки робітничої Ліги, або, як вони їх називали, «фаші»¹, щоб, мовляв, повстати не лише проти панів, але й проти всіх законів і захопити все, що їм заманеться.

Кілька разів, стоячи на чатах у передпокої, він чув, як це обговорювали в салоні. Князь, звісно, звинувачував у всьому уряд, який спершу спокусив мешканців острова блиском свободи, а потім заморив їх голодом, обклавши податками і вдаючись до злочинного самоправства. Інші знай йому підтакували. Але Шараллі здалося, що монсеньйор єпископ краще від усіх розуміє, у чому корінь зла.

Справжнє, найбільше зло, вчинене новою владою, полягало не тільки в узурпації, яка все ще цілком справедливо змушувала обливатися кров'ю серце Його Ясновельможності князя Лаурентано. Монархії, громадянські та суспільні інституції – це речі дочасні, вони минають; не годиться чіпати їх, якщо вони діють справедливо й слушно. Однак лихо це можна виправити. Та що буде, якщо забрати або затьмарити в душах людей те, що повинно світити їм вічно – віру, релігію? Що ж, саме це зробила нова влада! І хіба міг народ далі жити спокійно серед численних життєвих негараздів, якщо віра більше не допомагала приймати їх із покірною і навіть із радістю як доказ і обіцянку винагороди в іншому житті? Хіба є тільки одне життя? Оце життя? І хіба за злигодні нам не буде відшкодування на тому світі, якщо зносити їх смиренно? Тоді навіщо їх приймати і терпіти? У такому разі вибухає звірячий інстинкт, який прагне задовольнити всі ниці тілесні апетити в цьому житті!

¹ «Фаші» (*Fasci Siciliani dei Lavoratori*, Сицилійська ліга трудівників) – масовий рух лібертаріанського, демократичного та стихійно соціалістичного спрямування, що розвивався на Сицилії з 1889 по 1894 рік і поширювався серед міського пролетаріату, сільськогосподарських робітників, шахтарів та робітників. Він був розігнаний лише після жорсткого військового втручання під час правління уряду Франческо Крісті. Не мав прямого зв'язку з фашизмом.

Промовляв монсеньйор чудово. Саме в цьому була справжня причина всього лихого. Шаралла хотів би, щоб причину цю зрозумів не тільки монсеньйор, який, маючи статки, не надто відчував життєві негаразди, а й усі бідняки. Проте він не міг викинути з голови той випадок, коли біля воріт вілли якось з'явився старий жебрак з вервечкою в руках. Він чекав і чекав на милостиню, аж поки в його животі почулося довге бурчання і чоловік із сумною посмішкою зауважив:

– Чуєш? Це не я тобі кажу, це він каже, що голодний...

Там, у салоні, князь настільки упевнено говорив про свою безпеку, що капітан неабияк занепокоївся через смертельну небезпеку, що нависла над усіма панами. Ця князева впевненість ґрунтувалася на ньому, Шараллі, і на доблесті та відданості його людей. Йому було досить сказати, що він не боїться, а про решту мали подбати інші.

На щастя, поки що тут, у Джірдженті, ніхто не бунтував. Навіть натяку на це не було! Країна мертвих. Недаремно злі язики подейкували, що тут панують ворони, себто ксьондзи. Це небажання чинити будь-що – чи то добро, чи то зло – коренилося в найглибшій недовірі до долі, в уявленні, що нічого не може статися, що всі зусилля розворушити пустку й занедбаність, у якій перебувають не тільки душі, а й усе суще, будуть марними. І Шараллі здалося, що саме про це свідчило сумне видовище, яке відкрилося йому того ранку на путівці, який пролягав через навколишню місцевість.

* * *

Він уже подолав відрізок дороги, висічений поперек довгої гряди пагорбів, на яких невагомо височіли величні залишки стародавніх акрагантійських храмів¹. Колись тут стояли Золоті ворота зниклого стародавнього міста. Тепер він трюхикав униз

¹ Акрагант, або Акрагас, – давньогрецька колонія, що виникла на однойменній річці там, де зараз лежить Агрідженто.